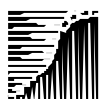

Countryside-exchange: de kiem voor succes?

Quick-scan van de methode voor versterking van gebiedsprocessen

Jos Boomaerts
Pieter Mur

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

© 2004 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport EC-LNV nr. 2004/343
Ede, 2004

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2004/343 en het aantal exemplaren. De kosten per exemplaar bedragen € 5,-. Een factuur wordt meegestuurd bij de bestelling.

Oplage 50 exemplaren

Samenstelling Jos Boomaerts, Pieter Mur

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 822500
Fax : 0318 822550
E-mail : Balie@minlnv.nl

Voorwoord

Het ministerie van LNV heeft middels de nota Agenda voor een Vitaal Platteland haar ambitie t.a.v. het landelijk gebied voor de komende jaren weergegeven. In de nota wordt gemeld dat LNV haar faciliterende en stimulerende rol o.a. via het ondersteunen van processen vorm zal geven. Hierbij wordt de methode Countryside-Exchange genoemd. Deze methode is, met ondersteuning van LNV, voor het eerst in Nederland in Noord Beveland toegepast.

Het Expertisecentrum LNV is door de Directie Platteland gevraagd te evalueren of de methode CSE positief uitwerkt op het bereiken van LNV doelen, zoals deze in de nota AVP zijn omschreven. Dit rapport bevat deze evaluatie. De evaluatie is hoofdzakelijk gebaseerd op de kijk die betrokkenen in het gebied hebben op het verloop van het proces rond CSE en op de resultaten van CSE.

Uit de gesprekken die zijn gevoerd met deze betrokkenen blijkt dat allen een duidelijk positieve kijk hebben op de werking van CSE en op de effecten ervan, hoewel er verschillende invalshoeken worden genoemd waarom CSE positief heeft uitgewerkt.

Bij deze is een woord van dank op zijn plaats aan de voorzitter van de Sociëteit Noord Beveland en de geïnterviewden voor hun medewerking en zeker ook voor hun enthousiasme en openhartigheid.

Ir. H. de Wilde
Waarnemend Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding en achtergrond	9
1.2 Opdracht en doelstelling	9
1.3 Werkwijze	9
1.3.1 Doelen uit Nota AVP	10
1.4 Wat is CSE?	10
1.4.1 Herkomst van de methode	10
1.4.2 De CSE in Noord-Beveland	11
1.5 Methoden voor het stimuleren van gebiedsprocessen	12
1.6 CSE in relatie tot andere methodes	12
2 Resultaten	13
2.1 De effecten van CSE in Noord-Beveland	13
2.1.1 Resultaten en conclusies uit de interviews	13
2.1.2 De zelfevaluatie	15
2.1.3 Discussie van de resultaten	16
3 De bruikbaarheid van CSE voor LNV	19
3.1 Conclusie	19
3.2 Advies	20
Literatuur	21
Bijlagen	23

Samenvatting

Het ministerie van LNV heeft in de Agenda voor een Vitaal Platteland (AVP) een aantal beleidsdoelen opgenomen. Belangrijke elementen zijn o.a. de eigen verantwoordelijkheid en het eigen initiatief van burgers. De overheid kiest een faciliterende en stimulerende rol. In Noord-Beveland is vanuit deze achtergrond in 2003 een pilot gestart met de methode Countryside-Exchange met als doel de gebiedsontwikkeling te stimuleren.

In deze nota is middels een quick-scan een indruk gegeven van de effecten van deze methode en de mate waarin deze bijdraagt aan realisatie van de LNV beleidsdoelen. De informatie voor de evaluatie is voor het grootste deel gebaseerd op interviews met betrokkenen in het gebied.

De conclusie is dat de methode geschikt is als instrument in het bereiken van de in de nota AVP beschreven doelen. Ten aanzien van de doelen: 'brede participatie, eigen verantwoordelijkheid nemen, gemeenschappelijke visie' werd een sterk positieve uitkomst waargenomen. Ook kan via deze methode de rol van LNV in gebiedsprocessen worden vormgegeven. De waarnemingen t.a.v. de doelen 'integrale aanpak en nationale en internationale uitwisseling van kennis en ervaringen' waren minder duidelijk positief.

Een belangrijke voorwaarde voor succes lijkt een reeds bestaande zelforganisatie van de bewoners in het gebied te zijn. Belangrijk lijkt ook een procesbegeleiding in het vervolgtraject na de exchange-week.

Het advies is, vanwege de positieve effecten, de methode in meer gebieden in te zetten en vanuit LNV actief deel te nemen in het proces van kennisopbouw en ervaringsuitwisseling, omdat dit tevens input voor het beleidsproces van LNV kan zijn.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond

De Nota Agenda Vitaaal Platteland (AVP) (Ministerie LNV, 2004), gaat in op het veranderende platteland en de veranderende rol van de overheid. In het veranderende platteland staan gebiedsprocessen, functieverandering van landbouw, vitaliteit en economie centraal. De rol van de overheid is een faciliterende en inspirerende, met als doel het stimuleren van een breed gedragen eigen verantwoordelijkheid voor ontwikkeling van het gebied. In de nota wordt Countryside-Exchange (CSE) als mogelijk instrument t.b.v. de faciliterende overheid aangegeven. Vanwege de interesse voor deze methode vanuit het Innovatienetwerk Groene Ruimte en de Directie GRR (nu Directie Platteland) is deze methode als pilot voor het eerst in Noord Beveland toegepast.

1.2 Opdracht en doelstelling

Dit project heeft als doel de methode CSE te evalueren en daarmee aan te geven of CSE een nuttige methode is om het bereiken van LNV-doelen (uit nota AVP) m.b.t gebiedsgerichte ontwikkelingen te faciliteren. In de overweging kan worden meegenomen in hoeverre de methode aantrekkelijk is voor andere organisaties die zijn betrokken bij gebiedsgericht beleid met als doel medefinanciering te verkrijgen. Het rapport is hiermee een onderbouwing van de keuze CSE al dan niet vanuit LNV te faciliteren. De opdracht is door Directie Platteland van LNV verleend aan EC-LNV.

Bij monitoring en evaluatie is in het algemeen onder meer het volgende van belang:

- Een beschrijving en meting van de nulsituatie.
- Een beschrijving en meting van de te verwachten effecten van de reeds bestaande ontwikkelingen en activiteiten op het beleidsdoel.

Bij deze beschouwing van de CSE in Noord-Beveland is aan deze voorwaarden niet volledig voldaan. In het bestek van de opdracht is dit ook niet vereist, het gaat om een quick-scan.

1.3 Werkwijze

Allereerst zijn uit de nota AVP doelen afgeleid (zie 1.3.1) waaraan CSE zou moeten bijdragen. Deze criteria zijn gebruikt om een vragenlijst op te stellen. De vragenlijst is als leidraad gehanteerd bij gesprekken met betrokkenen in het gebied. De geïnterviewden zijn gezocht, te starten bij de voorzitter van het organiserend comité (LOC) van de exchange-week en vervolgens door namen te vragen van mensen die eerder wel of juist niet intensief betrokken waren bij ontwikkelingen in het gebied. Hierbij is gezocht naar een brede samenstelling uit organisaties en bevolking. Ambtenaren van de gemeente Noord-Beveland zijn tevens geïnterviewd. De vragenlijst is als losse bijlage beschikbaar.

1.3.1 Doelen uit Nota AVP

Het criterium voor de inzet van CSE door LNV is het al dan niet bijdragen van CSE aan de onderstaande beleidsdoelen. De vraag is dus steeds: Is de bijdrage aan de geconstateerde ontwikkelingen t.a.v. de beleidsdoelen een effect van CSE ?

Relevante doelen uit de nota AVP

De belangrijkste doelen zijn (zie: 1-4 : Meerjarenplan (MJP) van AVP, 5: visiedeel van de nota AVP) hieronder beschreven, tevens zijn de meetpunten vermeld.

1. Het zelfbewustzijn en de identiteit van plattelandsgemeenschappen versterken.
  - Participatie (meedoen).
    - Brede deelname.
  - Eigen verantwoordelijkheid nemen.
    - Organiseren en organiserend vermogen.
  - Een (meer) gemeenschappelijke visie.
    - In hoofden en/of op papier.
  - Integrale aanpak.
    - Deelname relevante sectoren en relevante partijen.
  - Stimuleren/ faciliteren van initiatieven door de overheid.
    - Kijk op de rol van de overheden.
2. Professionalisering van bij vernieuwing in het landelijk gebied betrokken experts.
3. Kennis en ervaringsuitwisseling vanuit een nationale en internationale dimensie.
4. Deelname en financiële bijdrage van partners aan CSE.

1.4 Wat is CSE?

CSE is een methode om de dynamiek van plattelandsgemeenschappen te ondersteunen via o.a. kennisuitwisseling tussen experts en lokale bevolking. Dit kan leiden tot nieuwe ideeën voor ontwikkeling van het gebied en tot versterking van zelfbewustzijn en identiteit. De methode biedt tevens professionele training en leerervaring in de praktijk voor de CSE teamleden. Bij CSE wordt door het gebied veel aandacht en tijd besteed aan de voorbereiding met als doel tot een duidelijke vraagstelling van het gebied te komen met een breed draagvlak. De expertgroep, waarvan de samenstelling is afgestemd op de gebiedsproblematiek, bezoekt gedurende een week het gebied en komt na intensieve interactie met het gebied tot een advies. Daarna ligt de bal weer bij het gebied, het is aan de bewoners om met de adviezen aan de slag te gaan.

Genoemde kwaliteiten van CSE

De methode betreft mensen en organisaties uit zo breed mogelijke geledingen van de samenleving bij de inhoudelijke en organisatorische voorbereidingen. Het zelfbewustzijn en de identiteit nemen toe door de gezamenlijke probleemidentificatie en door de (leer)ervaring van het gezamenlijk (m.b.v. CSE-facilitator) realiseren van de Countryside-Exchange. Dit legt de basis voor het gezamenlijk werken aan het vervolg. Alle activiteiten zijn gericht op de gebiedsvraag, het gebied wordt meegezogen in het werken aan deze vraag. Dit stimuleert lokaal leiderschap dat ook verantwoordelijkheid neemt. De Exchange krijgt ook op termijn doorwerking via de persoonlijke verhalen in het gebied. (Bron naar: Countryside-Exchange, evaluatie en eindrapport, Januari 2004)

1.4.1 Herkomst van de methode

Tot nu vonden er meer dan 100 van dergelijke processen plaats in UK en USA. CEI-Associates (UK) en Glynwood Center (USA) coördineren het programma. CEI-Associates doen dit in opdracht van een platform van Britse natuur- en plattelandsontwikkelingsorganisaties met in de hoofdrol de Countryside Agency. Glynwood Center is een non-profit organisatie die lokale gemeenschappen helpt om voor zichzelf een betere toekomst te creëren. Voor de CSE is ETC - een non-profit adviesbureau voor duurzame ontwikkeling in Leusden - de counterpart.

1.4.2 De CSE in Noord-Beveland

Organisatie, voorbereiding en verloop van de exchange-week

Noord-Beveland is deze methode op het spoor gekomen n.a.v. een advertentie met de oproep voor gegadigden. Deze oproep kwam vanuit ETC, in opdracht van LNV. De oproep is door de Maatschappelijk Ondernemer van Noord-Beveland ingebracht bij de ondernemersvereniging (De Sociëteit Noord-Beveland).

In december 2002 is de voordracht van Noord-Beveland uitgekozen. Vanaf januari 2003 is de initiatiefnemer de Sociëteit Noord-Beveland bezig met de voorbereiding. Allereerst is een lokaal organisatie comité (LOC, met deelnemers uit diverse geledingen van de bevolking) opgericht, die de voorbereidingen trekt. Verscheidene bijeenkomsten zijn georganiseerd om de Noord-Bevelanders breder bij het proces te betrekken. Vervolgens is een werkopdracht/vraagstelling (zie kader) geformuleerd voor het bezoekende internationale team. Verder heeft het LOC het weekprogramma voor het team voorbereid, de logistiek geregeld en de lokale financiering geregeld. Het LOC ontving van 6 t/m 12 september het CSE team met 2 Amerikaanse, 3 Britse en 3 Nederlandse experts. Na een intensieve oriëntatieweek van excursies, ronde tafel gesprekken, ontmoetingen en bijeenkomsten met vele Noord-Bevelanders gaven de experts hun visie middels een presentatie voor het Noord-Bevelandse publiek. Tevens is hun zienswijze vastgelegd in een adviesrapport.

Het gebied

Noord-Beveland is een homogeen, met name agrarisch en toeristisch gebied. De agrarische sector bestaat vnl. uit akkerbouw en heeft daardoor te maken met de terugloop van inkomsten a.g.v. de afnemende inkomstenstroom in de akkerbouw en de daarmee gelieerde activiteiten. Binnen de gemeente, die geheel Noord-Beveland omvat, is reeds geruime tijd beleidsmatig veel aandacht voor de gebiedsproblematiek en de gebiedsontwikkeling. De gemeente is actief in het stimuleren van vernieuwende activiteiten, zij heeft hiertoe een toeristische visie opgesteld. Tevens heeft de gemeente reeds enige jaren een onafhankelijk 'maatschappelijk ondernemer' gefinancierd die als taak heeft geschikte projecten, passend in het beleid, te helpen voorbereiden en voor te dragen bij de gemeente. Dit heeft geleid tot een groot aantal vernieuwende projecten. Dit maatschappelijk ondernemerschap is tot stand gekomen mede door een initiatief van het Ministerie van LNV, waar de gemeente Noord-Beveland op in heeft gehaakt.

Mede op initiatief van de maatschappelijk ondernemer is de Sociëteit Noord-Beveland, als ondernemersvereniging, tot stand gekomen. Sinds kort rekent de gemeente de ondersteuning van vernieuwingen tot haar core-business en heeft zij hiertoe een coördinator aangesteld.

De Vraagstelling vanuit het gebied

De uitdaging in Noord-Beveland van grof naar fijn:

Hoe kunnen we landbouw, recreatie en natuur optimaal inzetten ter versterking van de regionale economie en de leefbaarheid, met behoud van identiteit en het karakter van onze lokale gemeenschap en ons landschap.

Uitmondend in concretere vragen:

- 1. Hoe kunnen we de kwaliteiten van onze natuur en landschap beter uitbaten, in het bijzonder het Veerse Meer en het Nationaal Park Oosterschelde?*
- 2. Hoe kunnen we het toeristenseizoen verlengen en aanbod aan recreatieactiviteiten verbreden?*
- 3. Hoe kan de landbouw voorzien in andere inkomen opleverende diensten en zijn er andere markten voor landbouwproducten.*

En weer uitmondend in zeer concrete aandachtspunten, bijvoorbeeld: wat kunnen we doen met de oude bietenhaventjes? Hoe kunnen we recreatieve infrastructuur (paard, fiets, wandel) beter combineren? Wat kunnen we meer doen voor 50 plus recreanten? Mogelijkheden voor "slecht weer" toerisme? Nieuwe mogelijkheden voor zoetwatervoorziening voor de landbouw? Hoe kan agrarisch natuurbeheer een meer structurele inkomstenbron worden?

Bron: ETC, 2003

1.5 Methoden voor het stimuleren van gebiedsprocessen

Ter ondersteuning van het realiseren van gebiedsdoelstellingen via versterking van de eigen verantwoordelijkheid van de lokale bevolking, zijn verschillende methoden voorhanden. Enkele methoden die nu in de belangstelling staan zijn:

- Regionale Innovatie Netwerken (RIN).
Lerende Netwerken vormen het centrale thema bij het RIN alsmede de wijze waarop (leer)processen verlopen en kunnen worden gestimuleerd. Met deze methode zijn de afgelopen jaren succesvolle ervaringen opgedaan in het R.I.N. Achterhoek Liemers en het RIN De Meijerij. In opdracht van het ministerie van LNV zijn in deze gebieden, waar al van een intensief gebiedsproces sprake was, pilots gestart met als doelstelling: inzicht krijgen in het creëren van het juiste klimaat voor innovaties in gebieden (Plattelandshuis Achterhoek en Liemers, 2004; Jonge, J.M. de, Y.D. Schuler en N. van der Windt, 2004; Noelle Aarts, Cees van Woerkum, Babette Vermunt, 2004).
- Community of Practice (CoP).
- Bij de CoP is er sprake van een lerende groep. De groep bestaat uit probleemhouders rond een bepaald thema die kennis en ervaring uitwisselen en kennis (laten) ontwikkelen. Bij het CoP meervoudig duurzaam ruimtegebruik gaat het om thema's rond meervoudig ruimtegebruik en gebiedsontwikkeling. De CoP wordt ondersteund door een facilitator met als doel het proces levend te houden en in goede banen te leiden. De groep is breed samengesteld. Er kunnen wisselend deskundigen in deelnemen (Kersten en Kranendonk, 2002).

1.6 CSE in relatie tot andere methodes

Voor gebiedsvernieuwing in het kader van Vitaal Platteland zijn verschillende instrumenten inzetbaar.

In paragraaf 1.5 zijn o.a. genoemd: het RIN model (regionaal innovatienetwerk), de CoP (Community of Practice) aanpak, CSE. In veel gebieden zijn processen op gang gekomen met een bepaalde vorm van procesaanpak. Ten aanzien van CSE is er nu een beperkte Nederlandse ervaring, dit geldt evenzo voor de RIN en voor de CoP.

Gezien de evaluatie van de RIN en eigen waarnemingen t.a.v. CoP kan worden gesteld dat beide methoden een duidelijk positief effect hebben op de gebiedsdynamiek teneinde inhoudelijk gestelde doelen te bereiken. Naar blijkt in de conclusies in het vervolg van deze rapportage geldt dit ook voor de methode CSE. Van de CoP meervoudig duurzaam ruimtegebruik, is nog geen evaluatie beschikbaar en de resultaten van CSE betreffen nog slechts de onderhavige pilot in Noord-Beveland. Voor alle drie methoden lijkt echter te gelden dat er een, op het gebied en op de methode afgestemde, infrastructuur moet zijn wil de methode tot zijn recht komen. Echter een goede vergelijking van de methodes, van de kwaliteiten en de effecten, met als doel tot een aanbeveling te komen vereist een diepgaander analyse en is in het bestek van dit rapport niet uitgevoerd.

2 Resultaten

2.1 De effecten van CSE in Noord-Beveland

Gebiedsontwikkeling is een lange termijn proces. Het ontstaan van zichtbare veranderingen heeft veel tijd nodig. Tussen de afsluiting van de exchange-week en het moment van meting ligt ruim een half jaar. Bij de interpretatie van dit rapport dient hier rekening mee te worden gehouden, hetgeen betekent dat er veel informatie is over het proces, over plannen en over leerervaringen, maar dat er nog weinig informatie is over de opstart en implementatie van projecten.

2.1.1 Resultaten en conclusies uit de interviews

Onder 1.3.1. zijn de AVP doelen aangegeven waaraan CSE is getoetst en waar de geïnterviewden op zijn bevraagd. Het effect van CSE op deze doelen zal hieronder als conclusie worden weergegeven, onderbouwd met resultaten uit de interviews (zie de bijlage).

1. Zelfbewustzijn en identiteit

a. Participatie

Conclusie

De participatie van de bewoners bij de gebiedsontwikkeling in het gebied was al hoog mede gestimuleerd vanuit het maatschappelijk ondernemen. De sociëteit was al aanwezig en bezat al een redelijk brede samenstelling. Zij betrok veel mensen uit het gebied bij discussie-avonden over locale thema's.

CSE effect

Gedurende de voorbereiding en tijdens de CSE week zijn er veel mensen betrokken geweest bij de probleemanalyse en bij de formulering van de gebiedsvraag. Ook de bespreking van het uiteindelijke advies van de expert-groep heeft velen bereikt. Tevens zijn er in het vervolgtraject meer mensen betrokken geraakt bij de gebiedsontwikkeling dan voorheen o.a. via de verschillende werkgroepen die zijn gevormd. Ook is de betrokkenheid van overheden verbeterd. De provincie heeft het probleem beter in beeld, de gemeente herkent een groter draagvlak voor haar beleid dan voorheen en erkent dat dit een effect is van het CSE proces.

b. Eigen verantwoordelijkheid nemen

Conclusie

De eigen verantwoordelijkheid was al sterk ontwikkeld, dit uitte zich in het grote aantal aanvragen in het kader van Vitaal Platteland en in het ontstaan van de Sociëteit Noord- Beveland. Het organiseren van de CSE is het resultaat van de eigen verantwoordelijkheid in het traject van Maatschappelijk Ondernemen. Uit de interviews blijkt een grote betrokkenheid van de bewoners bij maatschappelijke activiteiten in het gebied.

CSE heeft een extra stimulans gegeven in het nemen van eigen verantwoordelijkheid, dit blijkt uit de nu ingezette processen en de daaruit opgestarte projecten. Het blijkt ook uit de inzet bij de voorbereidingen van het proces. Er zijn a.g.v. CSE meer mensen betrokken geraakt, meer mensen zijn verantwoordelijkheid gaan nemen.

c. Meer gemeenschappelijke visie

Conclusie

De noodzaak van verdere ontwikkeling van het gebied (Vitaal Platteland) en het belang van visievorming werd reeds duidelijk gezien o.a. bij de recreatie-ondernemers. Er lag reeds de toeristische visie van de gemeente, er is een nota Vitaal Platteland van de provincie.

CSE heeft geleid tot een meer gemeenschappelijke probleemperceptie. Belangrijke impulsen hiervoor waren de vraagformulering en een rapport dat de economische situatie in het gebied beschrijft. CSE heeft daardoor geleid tot een verhoging van het urgentiegevoel o.a. m.b.t. het beeld van de huidige en te verwachten inkomensstroom op het eiland. Hierdoor ontstond een verbreding van visie onder de lokale bevolking. CSE heeft als gevolg gehad dat er een breder bewustzijn is ontstaan t.a.v. de identiteit van het gebied en dus de (h)erkenning van de kwaliteiten van het gebied. Men is er tevens meer van overtuigd dat men deze kwaliteiten ook dient te benoemen en te communiceren. Het beeldmerk is daar een effect van.

d. Integrale aanpak

Conclusie

Hoewel CSE het gebiedsproces heeft verbreed ontbraken enkele belangrijke spelers.

- De gemeente ontbrak teveel in het proces, er ontstond een concurrentiegevoel bij de gemeente.
  - Het Nationaal Park Oosterschelde ontbrak, deze is cruciaal voor de verdere ontwikkeling van het gebied Noord-Beveland.
  - De Kamer van Koophandel ontbrak.
- Door CSE is meer begrip ontstaan tussen de sectoren voor elkaars positie. Het besef dat een gezamenlijke en integrale aanpak meer kans van slagen heeft en een win-win situatie kan opleveren is versterkt. Met name bij landbouw heeft CSE geleid tot meer besef van de voordelen van samenwerking. De probleemperceptie is verbreed, o.a. als gevolg van de formulering van de opdracht voor de CSE experts.

e. Stimuleren van initiatieven door de overheid

Conclusie

De overheid (LNV, Provincie, Gemeente) heeft reeds eerdere maatschappelijke processen ondersteund: het maatschappelijk ondernemen, waar veel waardering voor is. Specifiek voor CSE is er geen actieve ondersteuning van de lokale overheid geweest. Deze ondersteuning is er wel geweest van LNV, het Innovatienetwerk en Leader Plus, middels sponsoring. Ook de provincie heeft gesponsord. De gemeente heeft het proces gefaciliteerd vanuit een afwachtende houding, hetzelfde geldt voor de provincie. Er is dus duidelijk ondersteuning van overheden, in afnemende volgorde:

- LNV/innovatienetwerk heeft CSE mogelijk gemaakt.
- De provincie heeft bijgedragen aan CSE.
- De lokale overheid heeft a.g.v. CSE geen extra inzet gepleegd, maar het proces wel gefaciliteerd.

De overheden hebben meer inzicht in de knelpunten gekregen.

2. Professionalisering van betrokken experts

Conclusie

Bij CSE waren 8 experts betrokken waarvan 3 Nederlandse. Er is niet gemeten hoe zij hun competenties hebben verbeterd. De zelfevaluatie van deze CSE is positief over de leereffecten voor de deelnemende experts.

Uitspraak vanuit de interviews: deelname van b.v. DLG en LNV zou nuttig zijn voor haar leerervaringen.

3. Kennis en ervaringsuitwisseling vanuit een nationale en internationale dimensie

Conclusie

Voor de betrokkenen in het gebied heeft CSE tot nu toe niet geleid tot nadere oriëntatie op en kennisuitwisseling met andere gebieden. Wel is er lokaal veel geleerd, m.n. de verschillende belangengroepen en sectoren hebben veel van elkaar geleerd. Hierdoor is er inzicht in elkaars positie ontstaan, hetgeen kan worden gezien als een belangrijke basis voor een toekomstige succesvolle samenwerking. De experts hebben duidelijk nieuwe ideeën ingebracht, ook vanuit een onverwachte en internationale optiek. Zij hebben kennis en ervaring ingebracht waar de mensen in het gebied hun voordeel mee kunnen doen, zowel op de korte als op de lange termijn. Deze adviezen waren vooral inhoudelijk gericht op het benoemen en gebruiken van de kwaliteiten van zowel het gebied en als de verschillende sectoren om te komen tot succesvolle activiteiten, in antwoord op de gebiedsvraag (zie paragraaf 1.4.2).

4. Deelname en financiële bijdrage van partners aan CSE

Conclusie

Verschillende groepen hebben, naast LNV, een bijdrage verleend. Deze Exchange is deels betaald vanuit lokale sponsoring en deels vanuit de provincie. Hiernaast is veel tijd en dus veel financiering (in pocket financiering) ingezet door vrijwilligers. Het gaat hier om een belangrijk deel van de kosten. Tevens dragen de organisaties waar de experts werken financieel bij door de experts kosteloos ter beschikking te stellen.

2.1.2 De zelfevaluatie

De zelfevaluatie die hier is gebruikt, is door de CSE coördinatoren gemaakt. Hoewel er internationaal veel van deze weken zijn georganiseerd, is een evaluatie hiervan op dit moment nog niet beschikbaar. Deze is in voorbereiding.

De notitie van Jayne E. Daly: Using Community-based Interventions to Enhance Community Capacity beschrijft een aantal aspecten van dit soort interventies. De notitie concludeert: To be succesful the community must learn to think and act for itself. This can only be accomplished by enhancing the ability of its leaders and citizens to collectively problem-solve. Community based interventions are a very useful tool toward this end.

De landelijke coördinatoren van deze Exchange komen tot de volgende conclusies. De verwachtingen waren (introductiebijeenkomst 25 september 2002):

- Een extra impuls voor bestaande aanpakken.
- Bevorderen van de betrokkenheid van de burger bij de leefomgeving.
- Doorbreken van verharde blokkades.
- Herkennen van gemeenschappelijke gebiedsproblematiek.
- Creëren van bestuurlijke ruimte voor nieuwe ontwikkelingen.

In de zelfevaluatie wordt gemeld dat "dit op alle fronten is gelukt".

In de toelichting daarbij wordt o.a. gemeld dat:

- de mensen in het gebied zelf verantwoordelijkheid hebben genomen;
- enthousiasme is ontstaan bij - ook onverwachte- personen en groepen;
- de methode mensen aanspreekt, de methode leidt tot een multistakeholderproces dat anders moeilijk te organiseren is;
- er nieuwe mensen betrokken zijn geraakt;
- er barrières zijn doorbroken.

2.1.3 Discussie van de resultaten

Actieve gemeenschap en zelforganisatie

De interviews geven een beeld van een gemeenschap die actief is en vernieuwend. Hiertoe is een goede infrastructuur aanwezig. Het is niet goed mogelijk exact aan te geven in welke mate de gemeten effecten toe te wijzen zijn aan CSE al wordt door alle deelnemers gemeld dat CSE zeker een duw in de goede richting heeft gegeven. Veel activiteiten en initiatieven worden toegeschreven aan het maatschappelijk ondernemen met als spil de maatschappelijk ondernemster (ook het binnenhalen van CSE). Vaak wordt aangegeven dat activiteiten en initiatieven vanuit maatschappelijk ondernemen nu via CSE een extra stimulans krijgen. Er is over de breedte van de interviewde personen een positieve houding t.o.v. de resultaten van CSE. In slechts enkele kleine groepen in de samenleving vinden de resultaten geen draagvlak. Volgens de geïnterviewden betreft dat meestal de nieuwe bewoners uit de stad die minder open staan voor toerisme.

Betekenis van CSE en vervolg

Er wordt wel verschillend tegen de betekenis van CSE aangekeken. Soms worden concrete projecten door geïnterviewden gezien als resultaat, anderen zien het proces als belangrijkste element, weer anderen zien de onderlinge begripsverbetering of het diepere inzicht in de kansen en bedreigingen als belangrijkste resultaat. Het is de vraag hoe de stap naar verdere verdieping/integratie zal worden gemaakt, of de kiemen die er zijn sterk genoeg zijn. Meerdere malen wordt aangegeven dat professionele procesbegeleiding voor het vervolgtraject noodzakelijk is. In een geplande bijeenkomst van de Sociëteit zal blijken in hoeverre projecten levensvatbaar zijn en draagvlak hebben. Tevens zal dan blijken of er vervolgtrajecten komen en hoe breed deze over de sectoren gaan. Hoewel er al geruime tijd sprake was van een actief proces leidde dit nog niet tot een integrale visie of probleemperspectief. CSE heeft hiertoe wel een aanzet gegeven. De stevige basis die er in het gebied al aanwezig was lijkt grote voordelen te hebben voor het verdere proces. CSE confronteert partijen met bestaande onderlinge pijnpunten: een voorbeeld zijn de grondposities op het eiland en de belangen van recreatie en landbouw daar bij. De recreatiesector ziet landbouw met de minicampings als concurrent maar ook als mogelijke nieuwe impuls als de landbouw samenhangende kleinschalige recreatie-initiatieven zou ontwikkelen.

Bruikbaarheid en navolging van adviezen

De adviezen van het expertteam bleken bruikbaar maar behoeven voor een deel nog wel een vertaalslag, waartoe niet alle betrokkenen direct in staat zijn. Oorzaken kunnen zowel de termijn, de grote afstand tussen suggestie en huidige praktijk (belevingswereld) en zowel praktisch (taal: zowel letterlijk als in de vorm van vaktaal) als principieel zijn (weerstand: niet van hier). De CSE methode vereist dus ook een bepaald begripsvermogen vanuit de deelnemers, speciaal vanuit de lokale bevolking en vereist een expertteam dat hier rekening mee kan houden. Opvallend is dat meermalen wordt genoemd dat de sector landbouw de adviezen niet heeft opgepakt, terwijl de sector recreatie dat wel heeft gedaan. Dit lijkt een cultuuraspect: voor recreatieondernemers zijn kleine successen op basis van goede samenwerking een goed resultaat. Landbouw lijkt te denken over grote successen.

Rol van de overheid

Het belang van een stimulerende overheid wordt duidelijk uitgesproken en is ook duidelijk waarneembaar. In het kader van Vitaal Platteland was Noord-Beveland reeds in hoge mate initiatiefrijk: de best scorende gemeente van Zeeland, zo liet de gemeente weten. Ook is er sprake van versterking van het gemeentelijk apparaat: met het benoemen van 'vernieuwing' tot core-business van de gemeente. Tevens is er een duwende provincie. De landelijke overheid heeft eerst middels Maatschappelijk Ondernemerschap en nu middels CSE het proces van vernieuwing een belangrijke impuls gegeven.

Concrete resultaten en interesse van belanghebbenden

Er zijn binnen deze korte termijn nog weinig concrete uitkomsten van CSE aan te geven, de volgende ontwikkelingen zijn gaande:

- Het beeldmerk, al lijkt dat ook ingegeven door de reeds gaande ontwikkeling van het Noord-Bevelands bier ter promotie van het eiland.
- De boerenmarkt: echter nog weinig concreet.
- De Werkgroepen: landbouw, recreatie, Oosterschelde.

Bijdrage in de kosten

Gezien de positieve houding mag verwacht worden dat elders ook particuliere belanghebbenden financieel willen bijdragen. Nu reeds was er een aanzienlijke particuliere bijdrage, m.n. vanuit de in-pocket financiering.

Bijdragen:

- Procesbegeleiding door ETC 1/3.
- Lokale kosten:
  - sponsorgelden voor verblijf etc.,
  - vrijwilligerswerk ca. 1/3 (in-pocket).
- Kosten van de experts: betaald door de werkgever van de experts.
- Provincie.
- LNV/innovatienetwerk.

(Bron: ETC)

3 De bruikbaarheid van CSE voor LNV

3.1 Conclusie

Deze nota heeft als doel d.m.v. een quick-scan aan te geven of CSE een nuttige methode is om het bereiken van LNV-doelen (uit nota AVP) te faciliteren.

Nieuwe impuls in actieve omgeving

Geconcludeerd kan worden dat in de reeds actieve Noord-Bevelandse omgeving de methode CSE een duidelijk nieuwe impuls (nieuw elan, nieuwe visie of beter draagvlak) heeft gegeven. Alle betrokkenen onderschrijven dit op een bepaalde wijze. CSE heeft geleid tot een hernieuwde discussie, tot een meer gemeenschappelijke probleempceptie en tot een meer integrale visie op de aanpak van de problemen, alsmede tot een toename van het gevoel van urgentie. Ook zijn sectoren meer bewust geraakt van het belang van onderlinge samenwerking en hebben meer inzicht in elkaars problematiek gekregen. Tevens heeft CSE ook knelpunten zichtbaar gemaakt voor bewoners, provincie en gemeente. De resultaten die CSE heeft opgeleverd zijn (mede) gezien het korte tijdsbestek tot nu toe m.n. procesmatig van aard.

Realisatie van LNV beleidsdoelen

Resumerend kan de conclusie zijn dat de methode bijdraagt aan realisatie van een aantal van de LNV beleidsdoelen voor een vitaal platteland. De effecten kunnen als volgt worden samengevat:

Een duidelijk positieve invloed is waar te nemen t.a.v. de doelen:

- Het zelfbewustzijn en de identiteit van plattelandsgemeenschappen versterken.
- Brede participatie.
- Eigen verantwoordelijkheid nemen.
- Een meer gemeenschappelijke visie.
- Faciliteren door de overheden.

Minder duidelijk is dit t.a.v. de doelen:

- Integrale aanpak: hier zijn zeker vorderingen mee gemaakt, echter er zijn ook duidelijke omissies gebleven.
- Kennis- en ervaringsuitwisseling vanuit een nationale en internationale dimensie

Het doel professionalisering van bij vernieuwing in het landelijk gebied betrokken experts is niet gemeten.

Het doel medefinanciering:

Gezien het feit dat een belangrijk deel van de financiering van deze CSE van buiten LNV is gekomen mag worden verwacht dat dit ook in de toekomst in andere gebieden mogelijk moet zijn, zeker als de positieve uitstraling vanuit het gebied t.a.v. de resultaten mee wordt gewogen.

3.2 Advies

Gezien de in 3.1 beschreven conclusies kan het volgende advies worden gegeven. CSE is een methode die in korte tijd een gebied, waar al een zekere zelforganisatie is, tot een probleemschets kan brengen, tot een betere probleemperceptie en kan stimuleren tot het vinden en opzetten van nieuwe aanpakken. Het is te verwachten dat CSE ook in andere gebieden deze positieve rol kan spelen. Daarom lijkt het nuttig naast deze pilot in Noord-Beveland ook elders CSE in te zetten, om daarmee ervaringen met deze methode uit te breiden en om daarmee gebieden een impuls te geven in hun ontwikkeling naar een Vitaal Platteland. Het verdient aanbeveling om vanuit LNV deel te nemen aan CSE expertteams zodat bij LNV ook expertise-ontwikkeling m.b.t. gebieden ontstaat hetgeen een belangrijke input kan zijn voor het LNV beleidsproces Vitaal Platteland. Naast CSE zijn er meer methodes die op gebiedsontwikkeling gericht zijn. Afhankelijk van de situatie kan gekozen worden voor andere methodes. Uit evaluatie en eigen waarnemingen is bekend dat de methode RIN en CoP ook positief werken op het bereiken van LNV doelen.

Literatuur

ETC, 2003, Perspakket Countryside-Exchange Noord-Beveland, Leusden.

- Achtergrond over Countryside-Exchange en de organisatoren
- Gebiedsbeschrijving van Noord-Beveland en werkopdracht voor het team van buitenlandse experts
- Weekprogramma 6 – 12 september dat de buitenlandse teamleden zullen volgen
- Bibliografieën internationale team
- Bibliografieën lokale organisatoren

ETC: “De werking van Countryside-Exchange”

Kersten, K. en R. Kranendonk, 2002, CoP op Alterra, Alterra rapport 546, Wageningen.

Plattelandshuis Achterhoek en Liemers, 2004, Innovatie inspireert, Zelhem/Apeldoorn.

Jayne E. Daly: Using Community-based Interventions to Enhance Community Capacity.

Jonge, J.M. de, Y.D. Schuler en N. van der Windt, 2004. Gebieden der wijzen (deel 5). De smaak van Regionale Innovatie Netwerken. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte.

Ministerie LNV, VenW, EZ en VROM, 2004: Nota Agenda voor een vitaal Platteland. Meerjarenprogramma. Den Haag.

Noelle Aarts, Cees van Woerkum, Babette Vermunt, 2004. Gebieden der wijzen (deel 4). Een empirische studie naar leren en innoveren in regionale netwerken. Wageningen, Wageningen Universiteit: Communicatie en Innovatie Studies.

Bijlagen

Vragenlijst

Als losse bijlage beschikbaar.

Uitsprakenoverzicht

Ad 1. Zelfbewustzijn en identiteit

a. *Participatie*

Waargenomen uitspraken m.b.t. effect CSE

- Het CSE proces kent een lange voorbereiding en een intensieve 'adviesweek' Gedurende die periode hebben 120 bewoners deelgenomen aan het proces van voorbereiding en oriëntatie door het CSE team. (ETC)
- De spin-off kun je nog niet zien. Die zal duidelijk worden op de eerstvolgende bijeenkomst van de Sociëteit in september waar werkgroepen hun ideeën presenteren. Hierin zijn mensen uit alle geledingen van het dorp vertegenwoordigd.
- In de projectgroepen zitten erg betrokken mensen. Niet alleen boeren. Pensionhouder is toeristisch betrokken. Er is iemand van Rijkswaterstaat. Zo zijn er veel mensen, ook uit de ambtenarij, met belangstelling voor het gebied.
- De gemeente had al de toeristische visie. De gemeente zag CSE eerst niet zitten. Het is echter een breekijzer om de bureaucratie los te maken er was betrokkenheid vanuit diverse geledingen van de overheid.
- Meer begrip dat een ieder de ander nodig heeft: vanuit diverse sectoren wordt samenwerking met anderen gezocht.
- Er is een extra groep betrokken geraakt bij de sociëteit: kunstenaars
- N.a.v. de CSE zijn ondernemers op de soos geweest, er is duidelijkheid naar elkaar gekomen. Bestuurders van Nationaal Park Oosterschelde (provincie) zijn wel in gesprek met recreatie.
- Achteraf is het van de gemeente dom geweest niet mee te doen, vanwege het belang van goede connecties en de kans Noord-Beveland positief te verkopen.

b. *Eigen verantwoordelijkheid nemen*

Waargenomen uitspraken m.b.t. effect CSE

- Het heeft geleid tot enkele nieuwe initiatieven (kt-effect) zoals het beeldmerk, echter: hiervoor was reeds een begin vanuit eerdere promotie-activiteiten voor Noord-Beveland m.b.v. Noord_Bevelands Abdijbier, recreatie, boerenmarkt:)
- Verbinden van paardrijden, wandelen, fietsen, vissen, kanoen: Het nieuwe gebouw van Emelisse (Bierbrouwerij) is een soort transferpunt voor deze activiteiten (wisselpunt). Dit idee van 5 recreatievormen was een idee via maatschappelijk ondernemen, wat versterkt is door CSE.
- Na 16 september gaat de werkgroep "beeldmerk" alle ondernemers in Noord-Beveland aanschrijven over het logo en daar een bijeenkomst voor organiseren. Dat doet men zelf, daar is geen vervolg voor nodig.
- Het zou nuttig zijn dat de ondersteuning van LNV een vervolg zou krijgen. De burger en de boer staan te ver van de CSE-week af om er vervolg aan te geven, de output komt uit de werkgroepen
- Er is weinig/ mager direct resultaat op landbouwgebied.
- De adviezen voor landbouw worden niet opgepakt. Voor toerisme juist wel.

- De langere termijn is nog niet te overzien, echter de basis blijkt gelegd te zijn.
- Wellicht is procesondersteuning nodig juist voor de specifieke landbouw werkgroepen.

c. *Meer gemeenschappelijke visie*

Waargenomen uitspraken m.b.t. effect CSE

- Gezamenlijke probleemperceptie geformuleerd gedurende de voorbereiding van de visitatieweek
- Zwakke inkomensstroom wordt herkend
- sectorale achterban wordt meegetrokken
- nieuw elan ontstaat
- Meer draagvlak gecreëerd voor de gemeentelijke toeristische visie
- De toeristische visie vanuit de recreatie-ondernemers is een basis geweest voor de gemeentelijke visie
- Het belang van ontwikkeling voor het gebied t.b.v. middenstand, werkgelegenheid e.d. wordt breed onderschreven
- Groepen in het gebied hebben van elkaar geleerd en meer begrip voor elkaar gekregen
- CSE heeft betekenis van het Nationaal Park Oosterschelde duidelijk naar voren gebracht
- Landbouw en toerisme weten nu van elkaars problemen en hebben meer respect voor elkaar, zien ontwikkelingen niet als bedreiging en als volwaardige activiteit.
- Er is nu een werkgroep Oosterschelde, waarbij belangen van landbouw en Oosterschelde bij elkaar moeten komen.
- Het vermarkten van (het product) Noord beveland is als duidelijk punt aangegeven door CSE, dit zou breder door alle ondernemers moeten worden gedragen.
- De voordelen en noodzaak van samenwerking tussen de sectoren en het belang van het toerisme wordt onderkend.
- De scheiding tussen autochtone bevolking en "inteelt" wordt minder sterk.
- N.a.v. de CSE zijn er ondernemers op de soos (Sociëteit Noord-Beveland) geweest, er is duidelijkheid t.o.v. elkaar gekomen. Bestuurders van Nationaal Park Oosterschelde (provincie) zijn wel in gesprek met recreatie.
- Niet iedereen zit te wachten op uitbreiding van de toeristen. De import heeft er last van, niet de autochtone bevolking. Deze groep speelt echter geen belangrijke rol in de vernieuwingsactiviteiten.
- CSE wordt door de betrokken mensen gedragen. Niet door iedereen maar wel uit verschillende lagen van de bevolking.
- De identiteitsvraag werd getriggerd door de steeds terugkerende vraag van de expertgroep "What is on your Tshirt". Vanuit de interviews is duidelijk geworden dat deze vraag nog steeds leeft, dat er het gevoel is ontstaan dat het beeld van het gebied duidelijk dient te worden gecommuniceerd.
- Vanuit de geïnterviewden komt naar voren dat de kwaliteiten van het gebied bij veel betrokkenen in het gebiedsproces nu beter in beeld gekomen zijn. Het beeldmerk (logo), dat in voorbereiding is en de Noord Bevelandse producten moet gaan sieren, verbeeldt dit. Het logo geeft de kwaliteiten aan :eenheid in verscheidenheid (de identiteit van de oorspronkelijk 5 gemeenten), tolerant maar wel gericht op vrijheidsgevoel, zon, strand en land.
- Het nationaal park De Oosterschelde wordt meer als kans gezien dan als bedreiging (hoewel er bestuurlijk nog veel moet gebeuren wil het een kans worden) De ruimtelijke kwaliteit van het geheel wordt nu beter gezien en kan hierdoor meer uitgebuit worden.
- Duidelijk is geworden dat de inkomensstroom van het gebied een zwakke schakel is voor de ondernemers en de werkgelegenheid. Het gevoel van urgentie is toegenomen. Het besef bij de lokale bevolking dat de economie van het eiland nieuwe impulsen nodig heeft is versterkt en de herkenning en acceptatie dat daar invloed van buiten voor nodig is, is toegenomen. (o.a. bezoek en bestedingen van toeristen, gem./draagvlak)

d. *Integraal*

Waargenomen uitspraken m.b.t. Effect CSE

- Het ging natuurlijk over versterking van de landbouw: hoe kun je je product naar de mensen toebrengen, en kun je toerisme versterken met versterking van kwaliteit.
- Wij (gem) wilden het proces van visievorming niet nog eens overdoen.
- In de projectgroepen zitten erg betrokken mensen. Niet alleen boeren.
- De ideeën van de landbouw zitten in de traditionele sfeer, CSE heeft veranderingen gebracht.
- De cultuur bij de Noord-Bevelandse boeren is nog niet veranderd men heeft ze echter wel de ogen geopend. Buitenlandse experts kunnen dat in enkele dagen niet veranderen, maar de aanzet wordt gemaakt.
- De experts uit de exchange-week zijn echter niet achter deze cultuur van de boeren (in het eigen kringetje blijven) gekomen.
- Het heeft in het algemeen een nieuwe impuls gegeven voor het gebied. Mensen gaan nu anders tegen het gebied kijken en zien de waarde van bijvoorbeeld de Oosterschelde.
- Men heeft contact gezocht met de plaatselijk ondernemers die dit (boerenmarkt) eerst als concurrentie zagen, dat is nu echter over.
- Het zoeken is naar een concept waarbij de boerenmarkt onderdeel uitmaakt van een andere activiteit.
- De afstand tussen natuur en akkerbouw is kleiner geworden.
- Beter begrip voor elkaars positie (vanuit de sectoren)
- Beter begrip dat samenwerken meer oplevert: boerenmarkt kan toerisme versterken en inkomen voor boeren genereren.
- Koppeling agro en toerisme kan interessante nieuwe producten opleveren (CSE heeft wel bijgedragen aan het wederzijdse samenwerken, meer respect over minicampings.
- S zou projecten willen zien waarin landbouw grond verkoopt als natuur en vervolgens op een bestaand recreatiebedrijf de kwaliteit verbetert. Dat is een winst situatie voor iedereen.

e. *Stimuleren/faciliteren van initiatieven door de overheid*

Uitspraken uit de interviews m.b.t. effect CSE:

- CSE geeft impuls, hier zijn alle betrokkenen het over eens. Een faciliterende rol van de overheid is belangrijk.
- De gemeente had aversie maar heeft wel gefaciliteerd. Bestuurlijk vond met het overbodig.
- Gemeente zegt: "we doen al veel".Belangrijk om alle overheden erbij te betrekken.
- Het zou nuttig zijn dat de ondersteuning van LNV een vervolg zou krijgen. De burger en de boer staan te ver van de CSE-week af om er vervolg aan te geven.
- Er was betrokkenheid vanuit diverse geledingen van de overheid. De invulling gaat over geld, niet alleen particulier initiatief.
- Regelgeving is een probleem, bijvoorbeeld de landschapscamping: de gedeputeerde vindt dat deze moet kunnen, ambtenaren traineren.
- Het zou zonde zijn als deze start niet verder zou leiden, het was een breekijzer naar de provincie en LNV (kortere procedures)
- Provincie financiert mede de Sociëteit, op voorwaarde echter dat de gemeente mee deed. Gemeente financiert ook. Het onderwerp leeft.
- De sociëteit is een paar keer bij Ben W op de mat geroepen, men vond dat de Sociëteit teveel op de stoel van de gemeente ging zitten.
- CSE: moet wel vervolg krijgen, de sociëteit is daarvoor een te smal platform, de belangenbehartigingsorganisaties zouden meer in de picture moeten zijn. (vanwege continuïteit van de Sociëteit).
- De provincie is Leader-gebied en zou er meer uit kunnen halen door projecten te stimuleren.
- LNV moet plattelandsvernieuwing stimuleren. LNV is steeds verder van de praktijk komen te staan. In de tegenwoordige tijd geeft dit niet zo veel er

moet dan echter anders gewerkt worden. De organisaties die wel ter plekke zijn moeten dan wel de mogelijkheden hebben.

- Nu is er het struikelblok van de regelgeving voor evenementen, brandveiligheid etc. Daar was hulp welkom bij geweest, bijvoorbeeld van M.O. Ook voor het zoeken naar locaties voor de boerenmarkt.
- N.a.v. CSE zijn ondernemers op de soos geweest, er is duidelijkheid naar elkaar gekomen. Bestuurders van Nationaal Park Oosterschelde zijn wel in gesprek met recreatie.
- Provincie gebruikte vaak het nationaal park om allerlei ontwikkelingen te blokkeren. Een vooruitgang zit er dus pas in wanneer ook de provincie ontwikkelingen als kansen ziet!
- De gemeente had aversie, heeft wel gefaciliteerd. Bestuurlijk vond met het overbodig. Dat heeft de bevolking als negatief ervaren.
- N.a.v. de CSE zijn ondernemers op de soos geweest, er is duidelijkheid naar elkaar gekomen. Bestuurders van Nationaal Park Oosterschelde (provincie) zijn wel in gesprek met recreatie.
- Vanuit het gebied wil men graag de facilitator er ook bij betrekken: men miste LNV als deelnemer.

Ad 2) Professionalisering

Uitspraken uit de interviews m.b.t effect CSE:

- deelname van bv DLG en LNV zou nuttig zijn voor leerervaringen.
- zelfevaluatie CSE

Ad 3) Kennis en ervaringsuitwisseling vanuit een nationale en internationale dimensie

Waargenomen uitspraken m.bt. effect CSE:

- In het advies zijn duidelijk nieuwe invalshoeken genoemd die nog nader uitgewerkt moeten worden en nu nog wat veraf staan van de betrokkenen.
- Kennisuitwisseling vanuit NB naar andere gebieden: leden LOC hebben tweemaal geadviseerd in andere potentiële CSE gebieden.
- CSE heeft niet opgeleverd dat mensen zich gaan oriënteren in andere gebieden voor kennis en ervaring.
- De werkgroep boerenmarkt heeft zich niet buiten het gebied georiënteerd.

Ad 4) Partners zoeken die aan CSE deel willen nemen en financieel willen bijdragen

- Het zou goed zijn dat CSE nog wat langer aan het proces zou ondersteunen en er dus langer bij betrokken zou zijn. Om dat zelf te betalen wordt het moeilijker. Belangenorganisatie zou dit makkelijker kunnen financieren.